

■ ■ ■ IULIE ASLAKSEN OG KARINE NYBORG:

Intervju med professor Arne Næss

– Du må være trent i å samtale

Arne Næss fyller 90 år 27. januar 2002. I dette intervjuet forteller han om sitt syn på økonomens rolle i samfunns- og fagdebatt, om forskere som spesialister og generalister, og om forholdet mellom menneske og natur. – Økonomiens betydning i samfunnet er uhyggelig stor, sier han. – Derfor må økonomer være trent i å samtale om alle vesentlige sosiale og psykologiske spørsmål.

«At Arne Næss idag er en stor sjarmør, er et objektivt faktum,» skriver Inga Bostad i sin bok om Arne Næss.¹ «En stor og uhelbredelig sjarmør, a priori. Arne Næss, sier folk, det er en kjekk kar!» Etter å ha truffet Arne Næss på Senter for utvikling og miljø ved Universitetet i Oslo, der han i sitt nittende år fortsatt er aktiv, gir vi herved vår tilslutning til Bostads påstand; a priori og a posteriori.

Og hvilken annen norsk akademiker har vel fått publisert sin biografi i tegneserieform², eller utgitt bestseller via Den norske Bokklubben³? Mange av oss stiftet ellers bekjentskap med Arne Næss under examen philosophicum-studiet, via bøkene «En del elementære logiske emner» og «Filosofiens historie».⁴ Næss' diskusjon av sosialøkonomifaget i «Økologi, samfunn og livsstil» fra 1976 vil også være kjent for mange økonomer.⁵

Sosialøkonomi som inngang til filosofien

Allerede som 12-åring begynte Arne Næss å lese sosialøkonomi. Hans beste venn hadde nettopp flyttet, og dermed var han henvist til sin eldste bror Erlings selskap. Broren studerte sosialøkonomi, og for å få være sammen med ham, måtte unge Arne sitte helt stille inne på brorens rom og lese. Arne Næss var en hengiven lillebror: – Det han holdt på med, det ville jeg holde på med. Jeg kunne sitte sammen

med ham i timesvis. Kjærlighet står bak, forteller Næss.

Studiene ble basert på brorens eksemplar av Torkel H. Aschehougs toneangivende lærebok *Sosialøkonomik*. Det var de dramatiske sidene ved økonomien som vekket 12-åringens nysgjerrighet: Økonomiske kriser, rush på bankene; bankfunksjonærer som med blid og uforstyrret mine vekslet sedler til gull fra en stadig minkende gullbeholdning i bankhvelvet, helt til rusket stoppet like før beholdningen var tom og de kunne puste lettet ut. Den driftige lillebror opprettet til og med «Slemdal seddel- og sparebank», og solgte sedler til brorens venner.

Etter hvert beveget studiene seg over mot sosialøkonomiens historie; merkantilismen, verditeori. – En tings verdi er det det har kostet å fremstille den. Men på markedet er det ikke sånn. Hva er økonomisk verdi? Hva er verdi, generelt sett? Det var disse spørsmålene som brakte meg over i filosofien, sier Næss.

Økonomi må da ha noe med livet å gjøre

– I «Økologi, samfunn og livsstil» fra 1976 skriver du at økonomi og filosofi har en bred og tildels konfliktfylt kontaktflate. Kan du fortelle litt om ditt syn på økonomifaget i dag, 25 år etter?

– Synet mitt nå er nokså likt det jeg ga uttrykk for dengang, sier Næss. – Ser vi tilbake på sosialøkonomiens his-

torie, ser vi at Smith og Ricardo ikke bare var økonomer, men også filosofer. Det falt dem ikke inn å definere sosialøkonomien slik det ble gjort fra 1890 og utover. Jevons og hans samtidige ville gjøre sosialøkonomien først og fremst til en eksakt vitenskap. Ragnar Frisch var filosofisk interessert, og jeg hadde mange gode samtaler med ham. Jeg prøvde å påvirke ham, men det gikk ikke! Sosialøkonomi skulle være

¹ Bostad, Inga (1998): *Arne Næss*, Oslo: Gyldendal.

² Hegdal, Ola A. og Tore Strand Olsen (tegninger) (2001): *Jeg, Arne Næss: et tegnet liv*, Oslo: Kagge forlag.

³ Næss, Arne (1999): *Livsfilosofi. Et personlig bidrag om følelser og fornuft*, Oslo: Universitetsforlaget. Også utgitt som månedens bok i Den norske Bokklubben.

⁴ Næss, Arne (1975): *En del elementære logiske emner*, 11. utgave, Oslo: Universitetsforlaget. Næss, Arne (1980): *Filosofiens historie: en innføring i filosofiske problemer*, 6. utgave, Oslo: Universitetsforlaget.

⁵ Næss, Arne (1976): *Økologi, samfunn og livsstil. Utkast til en økosofi*. 5. omarbeidede utgave, Oslo: Universitetsforlaget.

en del av anvendt filosofi, sa jeg til Frisch. Nei, sa han, verdispørsmålene og filosofispørsmålene er gått over til politikernes område. Men blir det ikke galt når vi deler opp på den måten, sa jeg; sosialøkonomisk vitenskap må da ha noe med livet å gjøre? Men prestisjen til økonomifaget vokste med fagets utvikling i matematisk retning. Det ble en avstand mellom det økonomiske liv og sosialøkonomien.»

– I økonomisk teori finner vi ikke noe skille mellom sunn egeninteresse og grådighet. Ser du noen motsetning mellom disse to begrepene?

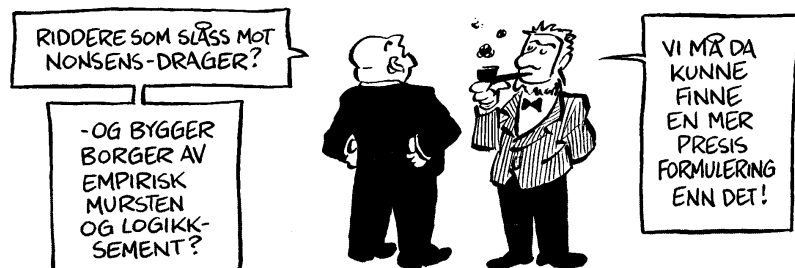
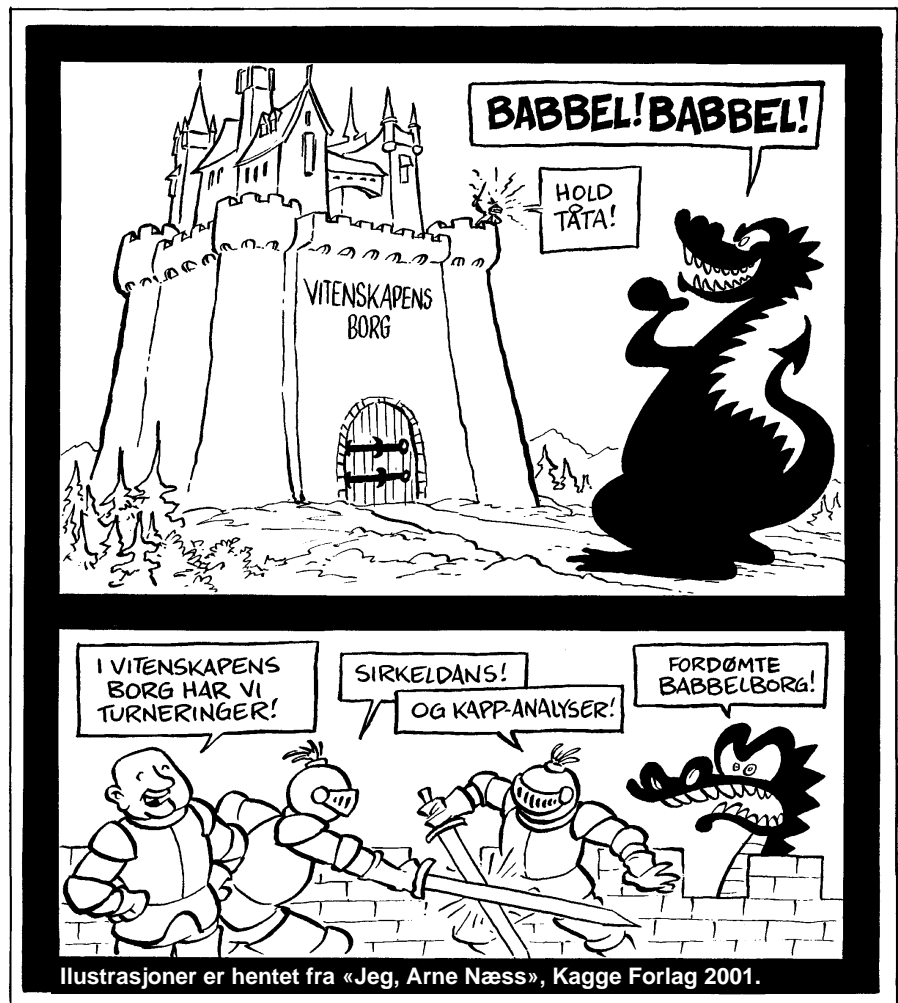
– Ja, det gjør jeg. Dette er delvis snakk om common sense, delvis er det sosiologi, delvis psykologi. De klassiske sosialøkonomene tok opp dette spørsmålet helt fritt, de var ikke det spor redd for en fremstilling uten matematikk. Men hvis du tar eksamen i sosialøkonomi nå, må du ha toleranse for mye formel og tall. Det er mange som burde være i økonomifaget, men som ikke har denne toleransen.

– Når folk spør økonomer til råds, får de ikke den veiledning de trenger: Vi har tapt den nære kontakt mellom utdanning i sosialøkonomi og filosofi. Dette har vært et stort tap, både for økonomene selv og for samfunnet. Arven fra Adam Smith og de andre klassikerne tilsier større vekt på common sense og praktisk filosofi. Vi må gå tilbake til stemningen som ble formidlet i Aschehougs lærebok, til tidligere generasjoner sosialøkonomer, før den matematiske økonomien ble enerådende.

Om spesialister og generalister

– Vestlig tankegang er sterkt preget av dualismer: Ånd og materie, kropp og sinn, natur og menneske, fakta og verdier. I hvilken grad mener du at en slik dualitetstenkning er et problem for vitenskapen, inkludert økonomifaget?

– Dette er et stort problem. Mange forsøker å få et bredere utgangspunkt ved å ta en tverrfaglig utdanning, men i det akademiske liv er det ikke lett å arbeide tverrfaglig. Når noen krysser grensen mellom realfag og humaniora, får de ofte reaksjonen i begge leire at «dette er ikke relevant». Dertil kommer at innenfor de enkelte fagene går utviklingen så fort at det er vanskelig å hol-

de seg ”på høyden”. Å følge med betyr noe helt annet i dag enn for 20 eller 50 år siden. Spesialfeltet som en greier å følge med i, blir mindre og mindre. Resultatet blir tapt energi for de som er engasjert tverrvitenskapelig. Vi mister det tverrvitenskapelige, og vi mister generalistene.

Næss påpeker her skillet mellom dannelse og utdanning: – I løpet av de viktige årene rett etter artium blir studentene lett ensopret i sitt eget fag. De tør ikke lenger uttale seg på felter der de ikke er spesialister. Men vi trenger

generalistene som tør å uttale seg. Generalister er kjennetegnet ved høy selvrespekt og villighet til å lytte til de som er utenfor sin egen spesialitet. Utfordringen er å stadig holde ved like kjennskapet til store problemområder, ikke bare spesialiteten.

– Hva skal til for å få en mer helhetlig tilnærming til vitenskapen? Har du noen konkrete råd?

– Vi må propagandere for større bredde i fagmiljøene. Det akademiske liv svarer ja, men i praksis svarer de nei, til tverrfaglighet. Spesialiseringens

Intervju

farer blir undervurdert, siden de praktiske problemene i samfunnet ikke er spesialisert langs skillelinjene mellom de akademiske fagområdene. Den tverrvitenskapelige kunnskapen får man bare bruk for i en liten del av fagdebatten; men da er den til gjengjeld helt avgjørende.

– I studietiden er det alltid noen som går inn for det tverrfaglige, men så kommer eksamen; og eksamensoppgaver og avhandlinger bedømmes ut fra det snevre, ikke ut fra bredden. Dette er en sykdom i det moderne samfunnet. Spesialisten - på aldri så lite område - defineres som å være i fronten, men hva han har av utrustning ellers, det blir det ikke snakk om. Ved ansettelser og tildeling av stipendier er det en tendens til å velge spesialisten.

– Men hvordan bekjemper man denne ensprogetheten? Faglig sett må du ha ditt på det tørre, så man ikke kan «ta deg», fortsetter Næss. – Vær meget beskjeden når du ikke mestrer et felt helt og fullt, men la det merkes at du har en vid orientering. Kunnskap betyr ikke alt. Som lærer må man kunne motivere, gå utenom pensum og skape undring hos studentene: Undring over det uforståelige i renessansens uforutsigbarhet, indisk historie, gjenfødelsens mysterium, og matematikkens grader av uendelighet. Vi må interessere oss også for ting vi aldri helt kan forstå, og møte fremmede tanker selv om vi ikke tror på dem.

– Økonomene må ta opp igjen det vidsynet som Adam Smith og hans samtidige la til grunn når det gjelder velværet i samfunnet. Du som økonom må være *trenet i å samtale* om alle vesentlige sosiale og psykologiske spørsmål, og ikke si: «Som økonom kan jeg ikke uttale meg her.» Dere må uttale dere på en måte som tilsvarer økonomiens betydning i samfunnet, og den er uhyggelig stor. Økonomifaget må bli mer orientert mot dagliglivets økonomi, hva vi trenger og hva vi ikke trenger, alt det vi ikke trenger, behovstilfredsstillelse og livskvalitet: Behovstilfredsstillelse versus økonomisk status, livskvalitet versus økonomisk status. Vi trenger flere økonomisk utdannede som publiserer og taler offentlig om dette. De fleste økonomer er redde for å bli «tatt» hvis de uttaler seg om forhold utenfor det vi til vanlig

Illustrasjoner er hentet fra «Jeg, Arne Næss», Kage Forlag 2001.

tenker på som økonomi.

Om følelser

– I boka «Livsfilosofi» legger du stor vekt på at følelser har for lav status i vårt samfunn. Slik vi tolker dette, mener du at vår kultur har en tendens til å oppfatte mennesket som delt i en fornuftsmessig og en følelsesmessig side, og at denne fordelingen er kunstig og uheldig. Kan du utdype hvorfor du mener dette er uheldig?

– Følelser knyttet til aggresjon og vold, eller erotikk og seksualitet, får

mye oppmerksomhet i samfunnet og i media. Men vi har kolossalt mange andre følelser som ikke blir omtalt noe særlig, og som ikke blir tatt høytidelig. Følelsesmennesker som er sterkt engasjert og bredt motivert kan ha vanskelig for å hevde seg i den akademiske konkurransen. Men i det praktiske liv blir de verdsatt høyere. Tenk hvor paradoksalt det er å si: «Han var jo et vidunderlig menneske, men han ble ikke til noe, han fikk ikke noen spesialitet.»

– Kanskje det er den ensidige vektlegging av spesialisering som får oss til å satse så mye på levestandard, og så

lite på livskvalitet? spør Næss. - Men livskvalitet kan defineres utelukkende ut fra følelsene: Om en person med elendig stilling og lav levestandard kan vi si at «Han er alltid i godt humør, og han har ingen grunn til det».

- Fra 1945 til omkring 1960 hadde vi økonomisk fremgang. Etter 1960 hadde vi økonomisk vekst. Økonomisk fremgang har å gjøre med hvor tilfreds man er, om de vanskelig stilte har fått det bedre, det har å gjøre med det som er på markedet og det som ikke er på markedet. Vi må ha et videre begrep enn økonomisk vekst.

- Markedsføringsfolk har stor forståelse for filosofi, og de har også stor kynisme. De har stor makt gjennom sine feilberegninger av hva som gjør deg lykkelig. Vi blir ikke det minste mer lykkelige.

Menneske og natur

Arne Næss har arbeidet mye med temaet menneskets forhold til naturen. I sin argumentasjon har han lagt stor vekt på identifikasjon med naturen som grunnlag for et respektfullt forhold. Synspunktene hans er ikke bare ukontroversielle blant filosofer: For eksempel skriver Val Plumwood i artikkelsamlingen «Philosophical dialogues»⁶, der Næss debatterer med en rekke andre filosofer, at det må være en gylden middelvei mellom motpolene identifi-

kasjon og forskjellighet; for mye vekt på likhet og identifikasjon kan føre til at naturen blir redusert til et objekt for oss, mener Plumwood. Vi ba Næss utdype sitt syn på menneskets identifikasjon med naturen.

- Det handler om følsomhet og evnen til å se de små ting. Men natur er så mye forskjellig. Vi kan ikke bare identifisere oss med én type natur, for eksempel fjellnaturen, forklarer Næss. - La oss si at du er i storbyjungelen i Tokyo sammen med ditt barn, langt fra uberørt natur, og dere kommer forbi en ubebygde tomt der det vokser noen små, unnselige blomster. Bøy deg ned og se ordentlig på dem. Om planten er visen, kan du fortelle barnet om frøet som ligger i jorden og skal spire til neste år. Foreldre må ta seg tid til å bøye seg helt ned og vise barna den levende naturen; det som er levende, men likevel helt forskjellig fra oss selv, det som lever og dør. Tar foreldrene seg tid til å stoppe opp, vil barna også gjøre det, de vil se og gjenkjenne. Barnet ditt forstår godt forskjellen mellom en *ting* og noe som er levende. Vi kan gjøre barna til naturelskere, ikke bare i forhold til fjell og hav, men i vid forstand.

- Det er vanskelig å gjøre noe med voksnes holdninger, vi må begynne med barna. Det er så lett å åpne barns øyne for det levende i naturen. Barn trækker ikke på sneglene på marken. Ikke de voksne heller, hvis de bare hus-

ker å stoppe opp; våkner opp til å se, uansett hvor smått eller storslaget det er. Potensialet er i alle mennesker til å våkne opp til et vidunderlig forhold til naturen.

- Tenk på frøene under ørkensanden - kontrasten mellom det levende og det døde. De kaller det ørkenen, men like under ligger det levende frø. I ørkenen i USA kan frøene ligge i jorden og vente i flere år på at det skal komme en regnskur om våren. Å få se en ørken i vårblomstring er få forunt. Det er dramatisk å få se det. Slike opplevelser utdyper begeistringen for naturen og alt levende.

- I tillegg til alt vi nå har vært innom, er det noe mer du har lyst til å si til norske økonomer?

- Husk, du er ikke økonom. Du er noe uendelig mye mer.

Med dette tror vi seansen er over. Men idet vi rekker ut hånden til et høflig farvel, forkynner professoren: - Jeg kaller det ikke en klem hvis det varer kortere enn tre sekunder.

Og minst tre sekunder varer det.

⁶ Plumwood, Val (1999): *Comment: Self-Realization or Man Apart? The Reed-Næss Debate*, artikkel i Witoszek, Nina and Andrew Brennan (1999): *Philosophical Dialogues: Arne Næss and the Progress of Ecophilosophy*, Oxford: Rowman and Littlefield Publishers.